

sicut principia naturaliter cognita: alia quae nisi credantur, non intelliguntur, sicut ea (1) quae su-

(1) Al. alia quae non sunt, credimus, sicut principia naturaliter cognita, alia quae non credimus, sicut ea etc.

DISTINCTIO XXV.

De fide antiquorum.

Praedictis adjuvandum est de sufficientia fidei ad salutem. Illis enim qui praecesserunt adventum Christi, et qui sequuntur, videtur professio fides secundum temporis processum, sicut proficit cognitio. Fides quippe magna dicitur cognitione, et articulo quantum, vel constantia et devotione. Est autem quaedam fidei mensura sine qua nunquam potest esse salus. Unde Apostolus (Hebr. 11, 6): « Oportet accedere credere quia est, et quod remunerat esse sperantem in se. » Sed quaeritur, utrum hoc credere ante adventum vel ante legem ad salutem sufficeret. Nam tempore gratiae constat excessivum hoc non sufficere. Oportet enim universa credi quae in symbolo continentur. Sed nec ante adventum nec ante legem videtur hoc sufficere: quia sine fide mediatoris nullum hominem vel ante vel post fuisse salvum, sanctorum auctoritates attestant. Unde Augustinus ad Octavianum (epist. 137): « Illa fides sana est qua credimus, nullum hominem sine majoris sive parvulae aetatis liberari a contagione mortis et obligatione peccati quod prima navitate contraxit, nisi per unum mediatorem Dei et hominum Christum Jesum; cuius hominis ejusdemque Dei saluberrima fide etiam illi iusti sunt salvi facti qui priusquam veniret in carnem (1), crederentur in carne venturum. Eadem enim fides est et illorum et nostra. Proinde cum omnines iusti, sive ante incarnationem, sive post, nec vixerint nec vivunt nisi ex fide incarnationis Christi profecto quod scriptum est (Act. 4, 12): « Non est aliud nomen sub caelo in quo oportet salvari nos: ex illo tempore valemus ad salvandum genus humanum ex quo in Adam vitium est. » Idem (lib. de Corpore et Gratia, cap. 7): « Nemo liberatur a damnatione quae facta est per Adam, nisi per filium Jesu Christi. » Idem (lib. 2 de Nuptiis et Concep., cap. 11): « Eadem fides Mediatoris quae nos salvat, salvos iustos faciebat antiquos, pusillos cum magnis: quia sicut credimus Christum in carne venisse, ita illi venturum; et sicut nos mortuum, ita illi mortuum; et sicut nos resurrexisset, ita illi resurrexerunt; et nos et illi ad iudicium vivorum et mortuorum venturum. » Gregorius (hom. 17), super Ezechielum: « Et qui praeibant et qui sequuntur clamabant, dicentes: Hosanna filio David etc. (Matth. 21, 9). Quia omnes electi qui in Iudaea esse poterunt, sive qui nunc in Ecclesia sunt, in Mediatorem Dei et hominum crediderunt. » His aliisque pluribus testimoniis perspicue dicitur, nulli nunquam salutem esse factam nisi per fidem mediatoris. Oportet ergo accedere credere quae supra dixit Apostolus: sed non sufficit.

De fide simplicium.

Quid ergo dicitur de illis simplicibus quibus non erat revelatum mysterium Incarnationis, qui pie credebant quod eis traditum fuit? Dicit potest, nullum fuisse iustum vel salvum, cui non esset facta revelatio vel distincta vel velata, vel in aperto vel in mysterio. Distincta, ut Abrahae et Moysi alisque majoribus, qui distinctionem articulo fidei habebant: velata, ut simplicibus, quibus revelatum erat ea esse credenda quae credebant illi majores, et docebant; sed eorum distinctionem apertam non habebant. Sicut et in Ecclesia aliqui minus capaces sunt, qui articulos symboli distinguere et assignare non valent, omnia tamen credunt quae in symbolo continentur: credunt enim quae ignorant, habentes fidem velatum in mysterio: ita et tunc minus capaces ex revelatione sibi facta majoribus credendo inhaerebant, quibus fidem suam quasi committebant. Unde Joh. (cap. 1, 14): « Boves arabum, et asinae pascuntur iuxta eos » Simpliciter et minores sunt asinae pascentes iuxta boves: quia humilitate majoribus adherentis, in mysterio credebant quae

(1) Nicolai hic et infra in carne.

pra rationem suat: et accipit hic credere communitate per omni assensu.

Nisi aliquid intelligat, scilicet quod significatur per nomen.

et illi in mysterio docebant, qualis forte fuit vidua Sareptana.

Quae ante adventum credere de Mediatore sufficiebat.

Sed quaeritur, cum sine fide Mediatoris antiquis non fuerit salus, sicut nec modernis, utrum oportuerit illos credere omnia illa de mediatore quae nunc credimus. Quibusdam videtur quod sufficeret illis quatuor tantum credere, scilicet navitatem, mortem, resurrectionem, et adventum ad iudicium: quod ex praemissis verbis Augustini colligitur, ubi ista quatuor posuit. Aliis autem videtur, habita fide Trinitatis, id de mysterio Incarnationis fidei sufficere, ut crederetur Dei Filium nasciturum de homine et iudicaturum: qui de Joanne Baptista documentum huius rei assumit, qui de morte Christi et descensu ad inferos in Evangelio dubitasse videtur, secundum expositionem Gregorii (homil. 1 in Ezech., et homil. 6 super Evang.), quando interrogavit per discipulos (Luc. 7, 20): « Tu es qui venturus es, an alium expectamus? » quasi diceret: Es tu per teipsum descensus ad infernum; an alium ad haec sacramenta missurus es? Quidam tamen dicunt, non non dubitasse de ignorantia, sed de pietate (1); id est, dubitare se ostendisse, non quia ignoraverit; sed pietatis affectu compassum esse Christo, et ejus humilitatem admirando insinuas.

De fide Cornelii.

Solet etiam quaeri de Cornelio, utrum fidem Incarnationis habuerit, cum dictum est et per Angelum (Act. 10, 51): « Accipite sunt elemosinae tuae, et exaudiat sunt orationes tuae. » Si enim fidem Incarnationis non habebat, tunc ergo sine fide Incarnationis erat ei iustitia: quia de illo scriptum est, quod iustus erat, et timens Deum. Si vero Incarnationis fidem habebat, ad quid ergo missus est ad eum Petrus? Sane dicit potest, cum sicut fidem uniatam, ita et Incarnationis habuisset, Dei revelatione; sed incarnationem jam esse Dei Filium ignorasse. Et ideo missus est ad eum Petrus, ut jam natus Dei Filium et annuntiaret, et sacramentum regenerationis ei conferret. Habebat igitur fidem Incarnationis; sed an facta an futura esset, non noverat: et ita per fidem venit ad opera, et per opera amplius est solidatus in fide. Per fidem enim, ut ait Gregorius (hom. 19 in Ezech., ante med.), venit ad opera. Cornelius etiam per fidem venit ad operationem. Per fidem placuerunt Deo opera ejus: sine fide enim impossibile est placere Deo. Augustinus vero dicit, (2) Cornelio dictum esse per Angelum (Act. 10, 51): « Accipite sunt elemosinae tuae, et orationes tuae » antequam in Christum crederet; nec tamen sine aliqua fide donabat et orabat. Nam quomodo invocabat in quem non credebat? Sed si posset sine fide Christi esse salus, non ad eum mitteretur archidictus Ecclesiae Petrus. Attende quod ait, sine fide Christi non posse esse salutem; et tamen Cornelium exaudiatum, antequam crederet in Christum: quod ita potest intelligi, scilicet antequam sciret Christum incarnatum, in quem credebant in mysterio.

De aequalitate fidei, spei, caritatis, et operis, quae secundum aequum sunt aequitas.

Illud etiam non est praetermittendum, quod fides, spes, caritas, et operatio, secundum aliquid aequalia sunt in presenti. Unde Gregorius (super Ezechiel. hom. 22): « Fidem, » spem, caritatem, atque operationem, dum in hac vita vi-

(1) Nicolai ignorantia, sed pietate.
(2) Lib. de praed. Sanct., cap. 7 versus finem (Ex edit. P. Nicolai).

vimus, aequales sibi esse apud nos invenimus: quia quantum credimus, tantum amamus; et quantum amamus, tantum de spe praesumimus. Quisque enim fidelis tantum credit quantum sperat et amat, et tantum operatur quantum credit et amat et sperat. Sed tamen major fide et spe caritas dicitur: quia cum ad Dei speciem pervenitur, spes et fides transit, sed caritas permanet; et quia caritas mater est omnium virtutum, quae non illico post fidem et spem ponitur, quod ex eis oritur, sed quia post illa remanet aucta: « Caritas enim nunquam excidit » (1 Corin. 13, 8). Praemissa autem aequalitas proprie secundum actuum intentionem consideranda est. Hinc vero quod hic et superius dictum est, scilicet quod caritas non est ex fide et spe, sed ex converso, videtur obviare quod ait Apostolus (1 Tim. 1, 5): « Finis praecepti est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta » progressus: quod exponens Au-

gustinus (1) cor accipit pro intellectu, et conscientiam pro spe: « Qualis, inquit, caritas est finis praecepti procedens de corde puro, id est de puro intellectu: ut nihil nisi Deus diligatur; et conscientia, id est de spe bonae et fide non ficta, id est simulata. » Non igitur caritas fidem vel spem, sed fides et spes caritatem praecedere videtur. Hoc ergo ea ratione traditum intelligi non quod fides et spes causa vel tempore caritatem omnium bonorum matrem praecedant; sed quia caritas sine illis in aliquo esse non potest, sed illae sine caritate possunt esse; quavis non sit pia fides vel spes sine caritate. Ideo igitur ex fide et spe procedere dicitur caritas, quia nulli provenit sine istis.

(1) Colligitur ex lib. 1 de Doct. christ. cap. 40, et ex Enchir., cap. 121, ut et ex tract. 10 in 1 epist. Joannis, et ex praefat. in psalm. 51 (Ex edit. P. Nicolai).

Divisio textus.

Postquam magister determinavit de fide quantum ad suam essentiam, quae per definitionem cognoscitur, et de objecto fidei; hic determinat de ipsa per comparisonem ad habentem ratione quantitatis, secundum quam crescit in habente fidem. Dividitur autem haec pars in duas: in prima determinat de fide prout comparatur ad credentes secundum quantum quam habet ex numero credibilium; in secunda secundum quantum quam habet ex intentione habitus, ibi: *Illud etiam non est praetermittendum.* Circa primum tria facit: primo ostendit quod fides sufficientis ad salutem, se extendit ad cognitionem Deitatis; secundo quod se extendit ad cognitionem Redemptoris, ibi: *Sed quaeritur, utrum hoc credere ante adventum et ante legem ad salutem sufficeret;* tertio ostendit ad quos articulos Redemptoris fides se extendit, ibi: *Sed quaeritur, cum sine fide mediatoris antiquis non fuerit salus, sicut nec modernis, utrum oportuerit illos credere omnia illa de mediatore quae nos credimus.*

Sed quaeritur, utrum hoc credere ante adventum et ante legem ad salutem sufficeret. Hic duo facit: primo ostendit propositum; secundo removet quandam questionem ex dictis, ibi: *Quid ergo dicitur de illis simplicibus quibus non erat revelatum mysterium Incarnationis?*

Sed quaeritur, cum sine fide mediatoris antiquis non fuerit salus etc. Hic etiam duo facit: primo ostendit propositum; secundo movet questionem, ibi: *Solet etiam quaeri de Cornelio.*

Illud etiam praetermittendum non est. Hic ostendit quod fides secundum quantum quam habet ex intentione habitus, aequatur spei, caritati, et operationi; et circa hoc duo facit: primo ostendit propositum; secundo solvit dubitationem, ibi: *Hinc vero quod hic (1) et superius dictum est . . . videtur obviare quod ait Apostolus.*

QUAESTIO I.

Hic est duplex questio. Prima de definitione articulo. Secunda de explicita eorum cognitione.

Circa primum quaeruntur duo: 1.º de articulo secundum se; 2.º de distinctione articulo in invicem.

(1) Al. hic vero quod haec etc.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum definitio Richardi de S. Victore de articulo sit competens.

Ad primum sic proceditur, et exponitur definitio Richardi de Sancto Victore (1), quae talis est: *Articulus est indivisibilis veritas de Deo, arcana nos ad credendum.* Videtur autem quod sit incompetens. Quia indivisibilis veritas est veritas complexa. Sed fides est de complexis, ut supra dictum est. Ergo articulus fidei non est indivisibilis veritas.

2. Praeterea, inter articulos fidei ponuntur aliqua quae non pertinent ad Deum: nisi (2) sicut ad causam, sicut carnis resurrectione. Sed hoc non sufficit ad hoc quod dicatur veritas esse de Deo: quia si omnis veritas a Deo est; non tamen omnis veritas ad articulum fidei pertinet. Ergo videtur quod inconvenienter dicatur de Deo.

3. Praeterea, arcana necessitatem importat. Sed fides voluntaria est: quia nullus credit nisi volens, ut dicit Augustinus (super Joan., tract. 26). Ergo male dicit, quod est arcana ad credendum.

4. Item, ponitur alia definitio Isidori (5): *Articulus est perceptio divinae veritatis tendens in ipsam.* Quia perceptio divinae veritatis est etiam per rationem naturalem, sicut quod scimus Deum esse: et tamen de hoc non est articulus. Ergo male definit articulum.

5. Item, obijcit de definitione Hugonis de Sancto Victore: *Articulus est natura cum gratia.* Quia articulus est res credita. Sed natura cum gratia est credens. Ergo, cum credens non sit creditum, articulus male definitur.

QUAESTIUNCULA II.

Uterius. 1. Videtur quod articulus possit dici formatus et informis. Objectum enim proportionatur habitui. Sed fidei objectum est articulus. Cum ergo fides sit formata et informis, videtur quod etiam articuli.

2. Praeterea, tendere in Deum est actus fidei formatae. Sed articuli est tendere in Deum, ut pa-

(1) Ut a quibusdam datam in 2-2, quaest. 1, art. 6, indefinite notat; nec illi occurrat in Richardo (Ex edit. P. Nicolai).

(2) Al. deest nisi.

(3) Quod Isidori nomine subiungitur, ut et paulo post ex Hugone, apud neutrum occurrat (Ex edit. P. Nicolai).

let per alteram definitionum assignatarum. Ergo articulus potest esse informis, et formatus.

5. Praeterea, unus articulus est: *Credo in Deum*. Sed hic est actus fidei formatae. Ergo articulus est etiam formatus et informis.

Sed contra, in articulis fidei non differt peccator et justus. Differt autem secundum formationem et informatam. Ergo formatio et informatitas non pertinent ad articulos.

Praeterea, mutare articulos non est in potestate hominis. Sed informatitas est in potestate hominis (1), inquantum ex peccato causatur. Ergo informatitas non consideratur circa articulum.

QUAESTIUNCULA III.

Uterius 1. Videtur quod articuli non debuerint colligi in symbolo. Quia tota fides sufficienter per sacram Scripturam instruitur. Ergo superfluum fuit symbolum (2) condere.

2. Praeterea, symbolum proponitur ut regula fidei, cuius actus est assentire. Sed, sicut dicit Augustinus in epistola 19 ad Hieronymum, solis Apostolis et Prophetis est hic honor exhibendus, ut quaecumque dixerunt, haec ipsa vera esse credantur. Ergo post symbolum Apostolorum non debuerunt alia symbola fieri.

3. Praeterea, quaeritur, quare symbolum Apostolorum et Nicaenum dividitur in tres partes secundum tres personas; symbolum autem Athanasii secundum Divinitatem et humanitatem partitur.

4. Praeterea, quaeritur, quare symbolum Apostolorum dicitur submissis in prima et completorio; alia vero duo alie, unum post evangelium, alterum in Prima.

Solutio I. Respondeo dicendum ad primam questionem, quod *articulus* nomen graecum est; et importat indivisionem; unde membra quae non dividuntur in alia membra, dicuntur articuli: et secundum istum modum conclusiones quae inquiruntur in aliqua scientia vel aliquo tractatu, dicuntur articuli: quia ex eis, sicut ex quibusdam principiis indivisibilibus, consurgit collectio quae tractatum perficit: et sic in iudiciis ea quae per testes probata sunt vel probanda, dicuntur articuli. Fides autem non inquitur sed supponit ea quae sunt fidei ex testimonio Dei ea dicentis: unde illud quod habet specialem difficultatem in fide, et cuius suppositio non dependet ab alio supposito, proprie dicitur articulus fidei. Et ideo in definitione praedicta Richardus secutus est et proprietatem nominis, dicens, quod est *indivisibilis veritas*, et etymologiam, secundum quod sonat in lingua latina, dicens quod *arctat nos ad credendum*.

Ad primum ergo dicendum, quod in incomplexis, per se loquendo, non est veritas nisi aequivoce: unde indivisibile intelligendum est non simpliciter, sed in genere complexorum.

Ad secundum dicendum, quod articuli fidei dicuntur esse de Deo, aut quia pertinent ad divinam naturam, aut quia ad personam (sive ratione sui, sive ratione naturae assumptae), aut effectus proprii (3) ejus, qui non (4) potest fieri aliqua

(1) *Al. onittitur*. Sed informatitas est in potestate hominis.

(2) *Al. symbols*.

(3) *Forte aut ad effectum proprium*.

(4) *Al. deest non*.

virtute creata, nec percipitur ratione humana; et ideo objectio cessat.

Ad tertium dicendum, quod articulus dicitur arctare ad credendum non de necessitate coactionis, sed de necessitate finis: quia sine fide articulo- rum non potest esse salus.

Ad quartum dicendum, quod perceptio divinae veritatis quae fit per rationem naturalem, tendit, sicut in id cui innititur, in intellectum principiorum; sed perceptio divinae veritatis quae est articulus, tendit in primam veritatem non solum sicut in finem, vel objectum, sed sicut in id in quod resolvitur sicut in causam suae credulitatis.

Ad quintum dicendum, quod Hugo non intendit definire articulum, sed ostendere quae sunt ea de quibus est fides: quia est de operibus conditionis, quibus instituta est natura, et de operibus reparationis, quibus collata est gratia Dei.

Solutio II. Ad secundam questionem dicendum, quod articulus nominat id quod credendum est quasi objectum fidei. Diversa autem dispositio operantis nihil variat in objecto operationis; nec objectum denominatur ex di-positione operantis, sed magis e converso; sicut color non denominatur ex diversa dispositione videntis, secundum quod quidam habent lippos oculos, et quidam claros: unde cum formatio fidei et informatitas ad dispositionem credentis pertineant, nec etiam secundum id quod est proprium intellectus in quo est fides, sed secundum relationem ejus ad voluntatem, in qua est caritas, non potest proprie dici, quod articulus sit formatus vel informis.

Ad primum ergo dicendum, quod objectum proportionatur habitui in his quae ad naturam habitus pertinent, non in his quae accidunt ex dispositione habentis habitum.

Ad secundum dicendum, quod illa definitio est data de articulo per actum fidei; unde dicit: *Perceptio divinae veritatis*; et ideo ex parte actus accidit ibi id quod est fidei formatae, non ex parte objecti.

Et similiter dicendum ad tertium.

Solutio III. Ad tertiam questionem dicendum, quod nomen symboli similitudinem et collectionem importat; unde a quatuor collectionibus nomen symboli imponitur. Primo a collectione multorum hominum in unam fidem. Secundo a collectione praedicantium fidem: quia omnes Apostoli collecti hanc regulam fidei ediderunt, unusquisque quod suum est apponens. Tertio, quia ex diversis locis sacrae Scripturae colliguntur ea quae credenda sunt, ut in promptu habeantur. Quarto omnia beneficia divinitus collata ibi colliguntur; unde Dionysius (4 cap. eel. Hierar.) dicit, quod religionis symbolum congruentius potest appellari hierarchia eucharistica, quasi bona gratia.

Ad primum ergo dicendum, quod oportuit ea quae in diversis locis sacrae Scripturae tradita sunt, in unum colligi locum, ut fides magis in promptu haberetur.

Ad secundum dicendum, quod Patres qui alia symbola post Apostolos ediderunt, nihil de suo apposerunt; sed ex sacris Scripturis ea quae addiderant, exceperunt (1). Et quia quaedam difficulta sunt in illo symbolo Apostolorum, ideo ad ejus explanationem editum est symbolum Nicaenum,

(1) *Forte excerpserunt*.

quod diffusius fidem quantum ad aliquos articulos prosequitur. Et quia quaedam implicite continebantur in illis symbolis, quae oportebat propter insurgentes haereses explicari; ideo additum est symbolum Athanasii, qui specialiter contra haereticos se opposuit.

Ad tertium dicendum, quod quia tempore Athanasii specialiter haereses insurrexerunt contra personam Filii quantum ad utramque naturam, ideo secundum duas naturas symbolum illud in duas partes dividitur. Alia autem symbola, quae non sunt ex principali intentione contra haereticos facta, sed ad doctrinam fidei propalandam vel elucidandam, dividuntur in tres personas, in quibus principaliter nostra fides fundatur.

Ad quartum dicendum, quod symbolum Apostolorum fuit editum quando fides nondum erat propalata, et ideo in secreto dicitur. Et quia editum fuit ad proponendum fidei doctrinam, ideo quotidie dicitur et in Prima et in Completorio, quasi in principio diei et noctis, in signum quod omnis nostra operatio a fine debet accipere initium: et quia per ipsam contra adversa et in prosperis protegimur. Alia autem symbola edita fuerunt tempore fidei jam propalatae; et ideo publice cantantur. Et quia non ad proponendum fidem, sed ad defendendum vel elucidandum edita fuerunt; ideo non in singulis diebus dicuntur, sed in illis in quibus homines maxime ad Ecclesiam venire consueverunt, et in illis in quibus fit aliqua solemnizatio de illis quae ad articulos pertinent. Et quia symbolum Nicaenum editum est ad manifestationem fidei, ideo dicitur statim post Evangelium, quasi expositio ipsius. Symbolum autem Athanasii quod contra haereticos editum est, in Prima dicitur, quasi jam pulsus haereticorum tenebris.

ARTICULUS II.

Utrum articuli convenienter distinguantur in symbolo. — (2-2, qu. 1, art. 9.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod inconvenienter articuli distinguantur in symbolo. Tres enim personae sunt aequales. Sed articuli pertinentes ad personam Filii et Spiritus sancti ponuntur plures. Ergo similiter debent poni plures pertinentes ad personam Patris.

2. Praeterea, Deum esse unum, est probabile per demonstrationem, et similiter Deum esse creatorem rerum; unde etiam quidam philosophi, ut Avicenna, demonstratione moti hoc concedunt. Sed articuli qui essentialiter ad fidem pertinent non possunt per demonstrationem probari, ut ex dictis patet. Ergo inconvenienter ponuntur in symbolis pro articulis.

3. Praeterea, sicut potentia appropriatur Patri, ita sapientia Filio. Ergo sicut fit mentio in symbolo de omnipotentia, ita debet mentio fieri de sapientia, et aliis etiam attributis.

4. Praeterea, in symbolo debet exponi fides quantum ad omnes credentes. Sed non omnibus credentibus convenit credere in Deum, sed tantum habentibus fidem formatam. Ergo videtur quod male dictum sit: *Credo in unum Deum*; et quod habens fidem informem, hoc dicens peccet mentiendo.

5. Praeterea, cum dicitur credere in Deum,

designatur finis fidei. Sed solus Deus est finis fidei. Ergo cum in symbolo contineatur aliquid quod est pure creatum, sicut Ecclesia catholica, videtur quod inconvenienter ponatur iste modus loquendi.

6. Praeterea, sicut Incarnationis sacramentum inceptit in conceptione, et terminatum est in nativitate; ita et mysterium Passionis inceptit in passione, et terminatum est in sepultura. Sed assignatur alius articulus de conceptione et nativitate. Ergo et alius articulus debet assignari de passione et sepultura.

7. Praeterea, sicut Patri appropriatur aliquid opus, et Spiritui sancto; ita et Filio. Ergo sicut cum fide de Patre ponitur aliquid opus divinum, sicut creatio, et cum articulo Spiritus sancti opus remissionis peccatorum; ita et cum articulis Filii deberet aliquid opus divinum poni.

8. Praeterea, in Nicaeno symbolo nulla fit mentio de descensu ad inferos. Ergo videtur insufficienter articulos continere.

9. Praeterea, quaeritur quare in Nicaeno symbolo dicitur, non *creatore*, sed *factorem*.

10. Praeterea, fides de corpore Christi in sacramento altaris maximam difficultatem habet. Cum ergo in nullo symbolorum de hoc dicitur aliquid, videtur quod insufficienter in eis fides tradatur.

Solutio. Respondeo dicendum, quod articuli fidei distinguuntur dupliciter. Uno modo quantum ad ipsa credibilia; et sic sunt quatuordecim: alio modo quantum ad ipsos qui articulos distinxerunt; et sic sunt duodecim secundum numerum duodecim Apostolorum. Quia autem articulus est veritas de Deo, hoc contingit esse dupliciter: quia aut est de ipso Deo tantum, aut de Deo ratione naturae assumptae. Si primo modo, contingit esse tripliciter: quia aut est de eo ratione naturae, aut ratione personarum, aut ratione effectus proprii. Si ratione naturae, sic habemus primum articulum: *Credo in unum Deum*. Si ratione personae; aut ratione personae Patris, et sic habemus secundum: *Patrem omnipotentem*; aut ratione Filii; et sic habemus tertium: *Et in Jesum Christum Filium ejus*; aut ratione personae Spiritus sancti, et sic habemus quartum: *Credo in Spiritum sanctum*. Si ratione effectus; aut pertinet ad conditionem naturae, et sic est quintus: *Creatorem caeli et terrae*; aut ad bonum gratiae, et sic habemus sextum: *Sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum*; aut de perfectione gloriae, et sic habemus septimum: *Carnis resurrectionem, vitam aeternam*. Quidam autem aliter distinguunt hos tres articulos: quia opus creationis includunt in primo articulo, qui pertinet ad veritatem essentialis; et ultimum opus dividunt in duos articulos, scilicet *carnis resurrectionem*, unum articulum dicentes, et *vitam aeternam* alium. Sed prima distinctio melior videtur: quia Apostolus expresse ponit unum articulum de creatione, Hebr. 11, 5: *Fide credimus aptata esse saecula verbo Dei*. Et iterum completio vitae aeternae et gloriae includit conjunctionem animae et corporis.

Item sciendum, quod opus creationis conjungitur articulo de persona Patris, quia pertinet ad potentiam, quae appropriatur Patri. Duo autem alia opera adiunguntur articulis de Spiritu sancto: unde sibi appropriatur unio Ecclesiae, quae importatur per hoc quod dicitur: *Sanctam Ecclesiam*

catholicam, remissionem peccatorum: et communicatio bonorum operum quae est per caritatem, ut bonum unius alteri prosit. Articuli autem pertinentes ad naturam assumptam sunt etiam septem. Primus pertinet ad conceptionem: *Qui conceptus est de Spiritu sancto*. Secundus ad nativitatem: *Natus ex Maria*. Tertius ad passionem: *Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus*. Quartus ad descensum ad inferos: *Descendit ad inferna*. Quintus ad resurrectionem: *Tertio die resurrexit a mortuis*. Sextus ad ascensionem: *Ascendit in caelos, sedet ad dexteram Dei Patris*. Septimus ad adventum ad iudicium (1): *Inde venturus est iudicare vivos et mortuos*. Horum autem articulorum tres Petrus in unum complexus est, scilicet articulum de unitate essentiae, de omnipotentia Patris, et de opere creationis, ideo quia opus creationis propter potentiam quam indicat, Patri appropriatur qui est etiam fons totius Deitatis; et ideo competit Petro, quod est caput Apostolorum, sicut Pater Trinitatis. Posuit autem Joannes articulum de persona Filii. Articulum autem de conceptione et nativitate conjunxit in unum Jacobus Zebedaei. Articulum autem de passione posuit Andreas. Descensum ad inferos posuit Philippus. Resurrectionem Thomas. Ascensionem Bartholomeus. Adventum ad iudicium Matthaus. Articulum de Spiritu sancti persona Jacobus Alphaei. Opus gratiae diviserunt duo Apostoli. Nam Simon posuit effectum gratiae in consecutione boni, scilicet: *Sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem*; Judas Jacobi quantum ad remotionem mali, scilicet *peccatorum remissionem*. Effectum gloriae posuit Matthias, vel iterum Thomas, ut quidam dicunt. Alii autem aliter praedictos articulos attribuunt Apostolis. Sed in hoc non est magna vis.

Ad primum ergo dicendum, quod Pater non est missus sicut aliae personae; et ideo eis propter effectum missionis plures articuli appropriantur quam Patri.

Ad secundum dicendum, quod Deum esse simpliciter, non est articulus; sed Deum esse sicut fides supponit, scilicet habentem curam de omnibus, remunerantem, et punientem, ut patet per Apostolum I. Cor. 11: quia sic determinat, quia est, et quia remunerator est. Similiter Deum esse creatorem non cognoverunt philosophi, sicut fides ponit, ut scilicet postquam non fuerunt, in esse producta sint; sed secundum alium modum accipiunt creationem, ut in lib. 2, dist. 1, dictum est.

Ad tertium dicendum, quod omnes articuli, praecipue qui pertinent ad opera divina, probantur per omnipotentiam Dei, sicut et Angelus probavit incarnationem, veniens ad Virginem, Lucae 1, 37: *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum*; et ideo ponitur praecipue omnipotentia quasi radix fidei.

Ad quartum dicendum, quod in symbolo proponitur nobis regula fidei, ad quam omnes debent pertinere. Non autem debent pertinere solum ad actum fidei informis, sed etiam ad actum fidei formatam; et ideo ponitur in symbolis actus fidei formatae. Nihilominus habens fidem informem, dicens symbolum, non peccat: quia hoc dicit in persona Ecclesiae.

(1) In editis deest ad iudicium.

Ad quintum dicendum, quod Leo Papa dicit (1), quod non debet ibi addi haec praepositio *in*, ut dicatur: *Et in unam sanctam catholicam etc.*, sed debet dici: *Et unam sanctam etc.* Anselmus vero dicit, quod potest dici, *In unam*, in quantum in isto effectu intelligitur veritas increata, scilicet ut sit sensus (2) *In unam sanctam*, idest in Spiritum sanctum unientem Ecclesiam.

Ad sextum dicendum, quod, sicut dictum est, articulus est indivisibilis veritas supra rationem existens: et ubi occurrunt diversae difficultates, quibus hoc quod dicitur, est supra rationem, oportet ponere diversos articulos. Ponere autem Deum sepultum, non habet aliam difficultatem, quam ponere eum passum vel mortuum; et ideo totum hoc comprehenditur sub uno articulo. Sed nativitas habet aliam difficultatem praeter difficultatem conceptionis: quia in conceptione est difficultas ex hoc quod Deus homo factus est, et quod est facta conceptio sine virili semine: in nativitate autem ex hoc quod clauso Virginis utero exivit et ideo sunt duo articuli.

Ad septimum dicendum, quod ex parte potentiae Filii ponitur opus quod in natura assumpta operatus est quantum ad septem articulos, ut dictum est.

Ad octavum dicendum, quod, sicut dicit Innocentius tertius (5), Niceana synodus praecipue congregata fuit contra Arium, qui negabat Filium esse verum Deum; et ideo descensus ad inferos suppressus fuit, in quo maxime videbatur derogari Divinitati Filii. Vel dicendum, quod quia illud symbolum editum est ad manifestandum fidem contra haereticos; nullus autem error acciderat de descensu ad inferos: ideo illum articulum explicare non curaverunt, sed implicite posuerunt in articulo de resurrectione, in quo intelligitur terminus a quo resurrexit: sicut in articulo conceptionis implicite tradiderunt articulum nativitatis, quia non fuerat de nativitate aliquis specialis error.

Ad nonum dicendum, quod quia quidam philosophi posuerunt mundum creatum a Deo et tamen ab aeterno fuisse, ut Augustinus dicit (11 lib. de civ. Dei, cap. 4); ideo symbolum Niceanum, quod specialiter ad evacuandos errores editum fuit, posuit *Factorem*, quod magis ostendit initium durationis mundi, et quod est a Deo agente per voluntatem, non per necessitatem naturae.

Ad decimum dicendum, quod fides de corpore Christi et de omnibus sacramentis et de clavibus et de omnibus huiusmodi includitur in articulo qui est de effectu gratiae, qui est: *Sanctam Ecclesiam catholicam*; et ideo in Niceano symbolo additum est: *Confiteor unum baptismum*. Quidam tamen dicunt, quod reducit ad articulum de passione. Sed primum est probabilius.

(1) Quae hic notatur inter Leonem et Anselmum disceptatio circa huiusmodi articuli expositionem: *In sanctam Ecclesiam*, nulli apud illos occurrit, cum nec tractatus de symbolo Niceano quem Trithemius et alii post illum inter opera Leonis notant, tamen in impressis reperitur, nec aliquid apud Anselmum tale opus (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* ut sic Spiritus sanctus.
(5) Nihil tale apud Innocentium occurrit, etsi lib. 2 de Mysteriis nissae, cap. 51, Symbolum illud refert ex professo... Vide 2-2, quaest. 1, art. 9, ad 4, ubi, prima omissa, secundam tantum solutionem tradit (*Ex edit. P. Nicolai*).

QUAESTIO II.

Deinde quaeritur de explanatione fidei; et circa hoc quaeruntur duo: 1.º de necessitate explanationis; 2.º quantum ad quae oportet esse fidem explicitam.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum explicatio fidei sit de necessitate salutis.
(2-2, qu. 2, art. 5 et 6.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod fidem esse explicitam non sit de necessitate salutis. Ad salutem enim sufficit gratia et liberum arbitrium. Sed ad explanationem fidei non sufficit habitus gratuitus fidei infusus, nec etiam liberum arbitrium gratia informatum; sed oportet quod veniat doctrina fidei determinans, quia fides ex auditu est, Rom. 10. Ergo explicatio fidei non est de necessitate salutis.

2. Praeterea, nullus damnatur ex hoc quod vitare non potest. Sed aliquis natus in silvis, vel inter infideles, non potest distine de fidei articulis cognitionem habere: quia doctor fidei non adest, nec unquam de fide audit mentionem. Ergo iste non damnatur; et tamen non habet fidem explicitam: ergo videtur quod explicatio fidei non sit de necessitate salutis.

3. Praeterea, explicita cognitio de articulis fidei non potest esse nisi in eo qui habet usum liberi arbitrii. Sed multi salvantur qui usum liberi arbitrii non habent, sicut pueri baptizati morientes. Ergo explicatio fidei non est de necessitate salutis.

4. Praeterea, simplicibus non sunt proponenda subtilia, sicut patet per Apostolum 1 Corinth. 3. Sed nihil est subtilius his quae supra rationem sunt, qualia sunt ea quae ad fidem pertinent. Ergo simplicibus non est explicanda fides, et tamen ipsi salvantur; ergo explicatio fidei non est de necessitate salutis.

Sed contra, Heb. 11, *Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et quia diligentibus se remunerator est*. Sed accedere ad Deum est de necessitate salutis. Ergo et habere fidem explicitam quantum ad aliquam.

Praeterea, nullus sine spe salvatur. Sed ad spem oportet adesse explicitam cognitionem rerum quae sperantur: quia fides est substantia sperandarum rerum, Hebr. 11. Ergo habere fidem explicitam de aliquibus est de necessitate salutis.

QUAESTIUNCULA II.

Uterius. 1. Videtur quod quilibet teneatur habere fidem explicitam de omnibus quae ad fidem pertinent. Omnes enim articuli fidei aequaliter ad fidem pertinent. Si ergo de aliquibus oportet habere cognitionem explicitam, pari ratione de omnibus.

2. Praeterea, secundum id quod in generali scitur, non distinguitur unus homo ab alio: quia cognitio universalium principiorum omnibus hominibus est innata. Sed habere fidem implicite de aliquo articulo, est habere fidem in generali de illo (1) articulo. Ergo per hoc quod habet fidem

(1) *Al.* in illo.

tantum implicitam de aliquo articulo, non differt quantum ad illum articulum a non credente: ergo oportet habere fidem explicitam de omnibus articulis.

3. Praeterea, sicut per praeccepta legis vitantur peccata mortalia, ita per articulos vitantur errores haeresum. Sed aliquis ita tenetur servare praeccepta legis ut omnia peccata vitet. Ergo et ita tenetur cognoscere articulos fidei ut omnes errores et haereses vitet. Sed hoc non potest facere nisi qui habet fidem explicitam de omnibus articulis: quia qui scit aliquid implicite et in generali, potest errare in particulari. Ergo habere fidem explicitam de omnibus articulis, est de necessitate salutis.

Sed contra, explicita cognitio de articulis fidei non habetur nisi per studium. Sed studere non est de necessitate salutis. Ergo explicita cognitio de omnibus articulis fidei non est de necessitate salutis.

Praeterea, secundum hoc pauci essent qui haberent fidem, cum vix inveniantur aliqui qui possint explicare articulos quantum ad omnia quae in articulis implicite continentur.

QUAESTIUNCULA III.

Uterius. 1. Videtur quod majores non magis teneantur quam minores. Quia homines simplices examinantur de difficultibus articulis, et damnantur haeretici, si male respondeant. Hoc autem non esset, nisi illos scire tenerent. Ergo minores non minus tenentur scire quam majores.

2. Praeterea, nullus tenetur ad plura quam alius, nisi in quantum ad illa se obligavit. Sed majores non obligaverunt se ad articulos sciendos explicite, ut videtur. Ergo non magis tenentur quam minores.

3. Praeterea, videntur majores illi qui magis sciunt. Si ergo ad plura credenda obligarentur, videtur quod ex sua scientia incommodum reportarent.

Sed contra, majores debent docere fidem minoribus. Sed qui docet, debet plenius scire. Ergo tenentur magis explicite scire quam minores.

Praeterea, ei cui plus est commissum, plus exigitur ab eo. Sed majoribus plus commissum est quam minoribus. Ergo plus ab eis exigitur de fidei cognitione.

QUAESTIUNCULA IV.

Uterius. 1. Videtur quod minores non habeant fidem implicitam in fide majorum. Sicut enim est fides implicita et explicita, ita et scientia. Sed scientiam habet quis implicitam, non in aliquo sciente, sed in generali rei scibilis. Ergo nec fidem habet unus implicitam in fide alterius.

2. Praeterea, illud in quo implicatur cognitio alicujus habentis cognitionem implicitam, est regula suae cognitionis. Sed regula nostrae fidei non est cognitio humana, quae potest decipi, sed cognitio divina, quae falli non potest. Ergo videtur quod homo non debeat habere fidem implicitam in fide alterius hominis, sed in cognitione Dei.

3. Praeterea, nullus peccat si se conformet suae regulae. Sed majores sunt praetuli vel etiam doctores. Si ergo simplices debent habere implicitam

fidem in fide majorum, non peccaret aliquis simplex dicens aliquid contra fidem, si ab aliquo magistro vel praelato praedicaretur: quod falsum videtur.

4. Praeterea, illud in quo implicatur cognitio alicujus, oportet esse notum; sicut qui habet scientiam alicujus particularis implicitam in universalibus principis, oportet quod illa principia cognoscant. Ergo homo non debet habere implicitam fidem in cognitione alterius hominis.

Sed contra, omnis addiscens habet fidem implicitam in cognitione docentis; quia, secundum Philosophum (1 Elench. cap. 2), oportet credere addiscen-tem. Sed majores positi sunt ad docendum fidem minoribus. Ergo minores debent habere fidem implicitam in cognitione majorum.

Praeterea, hoc patet per auctoritatem inductam in littera.

Solutio I. Respondeo dicendum ad primam questionem, quod ad salutem aliquis dupliciter pervenit. Quidam enim non perveniunt merito proprio, sed merito alieno, sicut pueri et stulti baptizati, quibus suffragatur meritum Christi, cuius facti sunt participes in perceptione sacramenti: quia meritum proprium habere non possunt, cum non habeant usum liberi arbitrii, quod exigitur ad meritum. Quicumque autem usum liberi arbitrii habent, tenentur ad merita Christi et meritum proprium addere. Meritum autem consistit in actu virtutum; unde ad salutem ipsorum oportet quod sit et actus et habitus virtutum. Actus autem omnium virtutum dependet ab actu fidei, quae intentionem dirigit: unde in omni qui habet liberum arbitrium exigitur ad salutem ejus quod habeat actum fidei, et non solum habitum. Fides autem non potest exire in actum, nisi aliquid determinate et explicitate cognoscendo quod ad fidem pertinet; et ideo omni ei qui habet usum liberi arbitrii, habere fidem explicitam quantum ad aliquid, est de necessitate salutis.

Ad primum ergo dicendum, quod in his quae sunt necessaria ad salutem, nunquam Deus homini quaerenti suam salutem deest vel defuit, nisi ex culpa sua remaneat; unde explicatio eorum quae sunt de necessitate salutis vel divinitus homini provideretur per praedictorem fidei, sicut patet de Cornelio, Act. 10; vel per revelationem: qua supposita, in potestate liberi arbitrii est ut in actum fidei exeat.

Ad secundum dicendum, quod si talis faceret quod in se est de quaerendo salutem, Deus illi alicuius modum provideret de salute sua.

Ad tertium patet solutio per ea quae dicta sunt.

Ad quartum dicendum, quod ea quae sunt supra rationem ad fidem pertinentia, non proponuntur hominibus simplicibus ita quod res ipsa discutiantur, sed in verborum aenigmate, quibus assentiant; et ideo dicitur esse fides verborum, ut supra, distinct. praecedenti, dictum est.

Solutio II. Ad secundam questionem dicendum, quod actus fidei ad hoc est necessarius ad salutem, quia intentionem dirigit in omnibus actibus aliarum virtutum; et ideo tantum oportet habere unicuique de fide explicita, quantum sufficit ad dirigendum ipsum in finem ultimum. Unde non est de necessitate salutis ut homo omnes articulos fidei explicitate cognoscat: quia sine aliquorum explicatione potest homo habere rectam intentionem in finem.

Et per hoc patet responsio ad primum: quia non est eadem ratio de omnibus articulis.

Ad secundum dicendum, quod principia universalis, in quibus implicatur cognitio particularium conclusionum, sunt homini nota per lumen naturale; et ideo quantum ad implicitam cognitionem scientiae non distinguitur unus homo ab altero. Sed lumen fidei, secundum quod habetur cognitio implicita, est lumen infusum, quod uni infunditur, et alii non; et ideo non est similis ratio.

Ad tertium dicendum, quod ad praecepta negativa tenemur semper et ad semper; et per hoc vitantur sufficienter peccata transgressionis. Sed ad praecepta affirmativa tenetur homo semper, sed non ad semper, sed loco et tempore determinato. Praecepta autem affirmativa sunt de actibus virtutum. Ergo ad actum virtutis semper excrendum homo non tenetur, nec quantum ad omnes modos quibus potest ille excreci; sed sufficit quod homo tempore debito operetur; et ideo etiam non oportet quod homo habeat explicitam cognitionem de omnibus articulis fidei, sed de aliquibus qui sunt necessarii secundum tempus illud; et per hoc sufficienter vitantur omnes errores et dubitationes: quia sicut habitus temperantiae inclinat ad resistendum luxuriae, ita habitus fidei inclinat ad resistendum omnibus quae sunt contra fidem. Unde in tempore quando emergit necessitas explicitae cognoscendi vel propter doctrinam contrariam quae imminet, vel propter motum dubium qui insurgit, tunc homo fidelis ex inclinatione fidei non consentit his quae sunt contra fidem, sed differt assensum, quousque plenius instruat.

Solutio III. Ad tertiam questionem dicendum, quod explicare articulos fidei contingit dupliciter. Uno modo quantum ad ipsorum articulo- rum substantiam, secundum quod ipsos articulos distincte scit. Alio modo quantum ad ea quae in articulis continentur implicitate: quod quidem contingit dum homo scit ea quae articulis consequuntur, et vim veritatis ipsorum articulo- rum, per quam possunt defendi ab omni impugnatione. Ad primam quidem explicationem totaliter (1) tenentur omnes qui habent officium docendi fidem sive ex gradu dignitatis, sicut sacerdotes; sive ex revelatione, sicut prophetae; sive ex ministerio, sicut doctores et praedicatores: non autem alii, quibus non incumbit officium docendi fidem: quia cum ipsi non habeant nisi seipsos regulare, sufficit eis illos articulos cognoscere per quos possint propriam intentionem dirigere in finem ultimum. Ad secundam autem explicationem articulo- rum non tenetur aliquis totaliter ut sciat omnia explicare quae in articulis de salute continentur: quia hoc non potest esse nisi in patria, ubi ipsa articulo- rum veritas plene videbitur: sed unusquisque, cui incumbit officium instruendi alios de fide, qui dicitur majores, tenetur tantum scire de ista explicatione, quantum pertinet ad suum officium. Sed ad hanc explicationem minores, quibus officium docendi non incumbit, non tenentur.

Ad primum ergo dicendum, quod non condemnantur simplices pro haereticis, quia nesciunt articulos: sed quia pertinaciter defendunt ea quae sunt contraria articulis; quod non facerent, nisi per haeresim fidem corruptam haberent.

(1) Al. totalem.

Deus per illos loquitur. Nec oportet quod in tali homine revelationem habente aliquis suam fidem implicet, quousque talis homo ad ejus notitiam deveniat vel divinitus, vel per famam humanam.

ARTICULUS II.

Utrum per successionem temporum fides profecerit.
(22, quaest. 2, art. 7.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod per successionem temporum fides non profecerit quantum ad ea quae explicitae sunt credenda. Fides enim, ut dicitur in littera, caritati proportionatur. Sed caritas est eadem et aequalis per omnia tempora. Ergo et fides.

2. Praeterea, quod in scientiis crevit humana cognitio, hoc est propter imperfectionem eorum qui primitus artes adinvenerunt imperfecte, ut dicitur in 2 Elench. (cap. 11). Sed fidei doctrina non habet principium ab inventione humana, sed ab inspiratione Dei, in quo non cadit aliqua imperfectio. Ergo non debuit per incrementa temporum proficere.

3. Praeterea, fides quantum ad substantiam semper eadem manet. Si ergo cognitio fidei secundum diversa tempora proficit, oportet quod in primo tempore habeatur, saltem implicitate tantum, quod in sequenti etiam explicitate cognoscitur. Sed minorum est habere fidem in cognitione majorum. Ergo quodcumque fides fuit implicita alicujus articuli in aliquo homine, fuit ejusdem articuli fides explicita in aliquo alio (1) homine. Hoc autem (2) secundum omne tempus convenit, quod aliqui articuli a quibusdam implicitate, et ab aliquibus explicitate cognoscantur. Ergo fides non crevit per successionem temporum.

4. Praeterea, articulus est indivisibilis veritas. Sed quod est indivisibile, non potest ulterius distinguui. Ergo cum semper fuerit fides contenta sub aliquibus articulis, videtur quod non potuerit magis distinguui, ut articuli explicitate cognoscerentur.

3. Praeterea, per hoc videtur quod etiam modo eadem ratione possent articuli multiplicari per successionem temporum; quod falsum esse videtur.

Sed contra, Exod. 6, 2. Dominus dixit ad Moysen: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob; et nomen meum Adonai non manifestavi eis.* Ergo Moysi fuit aliquid revelatum de Deo quod patribus revelatum non fuerat. Similiter etiam David dicit, Psalm. 118, 10: *Super senes intellexi;* et Petrus suo tempore completum asserit, Act. 11, 17, quod dicitur Joelis 2: *Effundam de spiritu meo.*

Praeterea, Gregorius dicit (super Ezech., hom. 16), quod per successiones temporum crevit divinae cognitionis augmentum.

QUAESTIUNCULA II.

Uterius. 1. Videtur quod non oportuit semper habere fidem explicitam de redemptore. Non enim cognoverunt homines de eo per fidem quod Angeli ignoraverunt: quia cognitio fidei per revelationem quae est a Deo, est mediatis Angelis, ut dicit Dionysius, 4 cap. cael. hier. Sed Angeli mysterium redemptionis non cognoverunt; unde Apostolus di-

(1) Al. deest alio.

(2) Al. etiam.

Ad secundum dicendum, quod hoc ipso quod aliquis docendi officium assumit, obligatur ad sciendum ea quae docere debet.

Ad tertium dicendum, quod majores non dicuntur qui magis sciunt, sed quibus incumbit officium docendi fidem; qui quandoque peccatis exigentibus minus sciunt, quibus dicitur Osee 4, 6: *Quia scientiam repulisti, repellam te et ego, ne sacerdotio fungaris mihi.* Nec tamen ex scientia quae ab eis exigitur, aliquid incommodum reportant, quia habere scientiam eis est honorificum.

Solutio IV. Ad quartam questionem dicendum, quod illi quibus incumbit officium docendi fidem, sunt medi inter Deum et homines; unde respectu Dei sunt homines, et respectu hominum sunt dii, in quantum divinae cognitionis participes sunt per scientiam Scripturarum, vel per revelationem, ut dicitur Jo. n. 10, 35: *Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est.* Et ideo oportet quod minores, qui ab eis de fide doceri debent, habeant fidem implicitam in fide illorum, non in quantum homines sunt, sed in quantum sunt participatione dii.

Ad primum ergo dicendum, quod determinata cognitio principiorum demonstrationis ex sensu acquiritur; unde ad eorum determinationem doctrina non indiget: et in his principis homo habet a principio implicitam scientiam omnium quae sequuntur; habet nihilominus scientiam implicitam in cognitione alterius scientis, in quantum oportet eum per doctrinam scientiam accipere: quia oportet addiscen-tem credere. Et ideo non est simile de scientia et fide: quia non sunt nobis innata aliqua principia naturalia ad quae possint reduci articuli fidei; sed tota determinatio fidei est in nobis per doctrinam; et ideo oportet in cognitione hominis habere fidem implicitam.

Ad secundum dicendum, quod sicut in motibus invenitur primum movens, quod est movens non motum; et secundum movens, quod est movens et motum; post quod est id quod est motum tantum; ita etiam est in regulantibus, quod est aliquid quod est regulans et nullo modo regulatum; et haec est ratio primae regulae, et tale est Deus: est et regulus regulatum, et talis regula humanae fidei est homo divinus; sicut etiam Philosophus dicit in 3 Ethic. (cap. 7), quod virtuosus est mensura omnium humanorum actuum; regulatum autem tantum sunt ipsi minores.

Ad tertium dicendum, quod sicut homo debet obedire inferiori potestati in his tantum in quibus non repugnat potestas superior; ita etiam debet homo se primae regulae in omnibus commensurare secundum suum modum; secundae autem regulae debet se homo commensurare in his in quibus non discordat a prima regula: quia in his in quibus discordat, jam non est regula; et propter hoc praelato contra fidem praedicanti non est assentiendum, quia in hoc discordat a prima regula. Nec per ignorantiam subditus excusatur a toto: quia habitus fidei facit inclinationem ad contrarium, cum necessario doceat de omnibus quae pertinent ad salutem, 1 Joan. 4. Unde si homo non sit facilis nimis ad credendum omni spiritui, quando aliquid insolitum praedicatur, non assentiet, sed aliunde requirit, vel Deo se committit in ejus secreta supra suum modum non se ingerendo.

Ad quartum dicendum, quod ad hoc datum est hominibus facere miracula, ut ostendatur quod
S. Th. Opera omnia. V. 7.

cit Ephes. 3, quod erat absconditum in Deo (1). Ergo nec homines de eo fidem explicitam habuerunt.

2. Praeterea, Adam suum casum non praesevit. Sed si non peccasset, humana redemptio non fuisset. Ergo homo non semper explicitè cognovit mysterium redemptionis humanae.

3. Praeterea, sicut dicit Dionysius (9 cap. cael. hier.), multi etiam de gentilibus ante Christi adventum salvati sunt. Sed illi non habebant fidem explicitam de redemptione, quia eis revelatio non fuerat facta; Psalm. 147, 20: *Non fecit taliter omni nationi. Nec iterum in fide Judaeorum suam fidem implicitam habebant.* Ergo fides redemptionis non fuit necessaria ad salutem secundum omne tempus.

4. Praeterea, adventus redemptoris non est de dictamine legis naturalis. Sed qui erant in lege naturali, salvabantur implentes ea quae erant de dictamine legis naturalis, sicut tempore legis scriptae est de his quae dicitur lex scripta. Ergo non fuit semper necessarium habere fidem explicitam de redemptore.

Sed contra, Christus est caput totius Ecclesiae. Nullus autem salvatus est extra Ecclesiam. Ergo nullus salvatus est qui non est membrum Christi vel non fuit. Sed nullus fuit membrum Christi qui in Christum non credidit. Ergo nullus salvatus est unquam sine fide Christi.

Praeterea, sicut Creator est principium essendi in natura condita (2), ita etiam redemptor est principium reparationis naturae lapsae. Sed nullus potest salvari sine reparatione, sicut nec esse sine esse naturali. Cum ergo fides de Creatore semper fuerit necessaria ad salutem, pari ratione et fides redemptoris semper fuit necessaria ad salutem post casum hominis.

QUAESTIUNCULA III.

Uterius. I. Videtur quod non oportuit istos articulos de redemptore credere quos Magister tangit in littera. Quia Joannes Baptista inter majores fuit, qui tenebantur habere fidem explicitam secundum illud tempus. Sed ipse dubitavit de morte Christi, ut dicit Magister in littera. Ergo non videtur quod de morte Christi habuerint fidem explicitam antiqui patres.

2. Praeterea, conceptio nativitatem praecedit. Sed non dicitur quod necessarium fuerit eos habere explicitam fidem de conceptione. Ergo nec fuit necessarium quod haberent explicitam fidem de nativitate.

3. Praeterea, sicut resurrectio Christi est causa nostrae resurrectionis, ita ascensio causa nostrae ascensionis. Sed salus nostra consistit in resurrectione corporum, et in ascensione ad locum gloriae. Ergo necessarium fuit credere ascensionem, sicut et resurrectionem.

4. Praeterea, per descensum ad inferos nos ab inferis retraxit. Hoc autem est necessarium ad salutem. Ergo et credere Christum ad inferos descendisse.

5. Praeterea, salus hominum esse poterat (3)

(1) *Al. a Deo.*
(2) *Al. edita.*
(3) *Al. putatur.*

sine hoc quod Christus ad iudicium veniret: quia per hoc nihil nobis Christus meretur. Ergo videtur quod non fuerit necessarium credere Christum venturum ad iudicium.

QUAESTIUNCULA IV.

Uterius. I. Videtur quod non fuerit necessarium habere cognitionem Trinitatis explicitam. Quia Hebr. 11, 6, dicitur, quod de Deo oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit. Ergo videtur quod non oportuit cognoscere distinctionem personarum.

2. Praeterea, cognitio fidei est necessaria in quantum nos in finem dirigit. Sed Deus est finis noster, in quantum est summum bonum, quod ad essentiam pertinet. Ergo videtur quod sufficiebat de Deo credere essentialia.

3. Praeterea, sacra Scriptura est regula fidei. Sed in Scriptura veteris Testamenti non fuit mentio expressa facta de Trinitate. Ergo non erat necessaria ad credendum.

Sed contra, magis est salutifera cognitio de Christo in quantum est Deus quam in quantum est homo. Sed necessarium fuit habere cognitionem de humanitate ipsius. Ergo multo fortius de Deitate. Sed secundum quod est in sua Deitate, est Filius Patris. Ergo necessarium fuit habere cognitionem de Patre et Filio.

Praeterea, missio divinarum personarum semper fuit de necessitate salutis. Sed Augustinus dicit (4 lib. de Trin., cap. 20), quod multi est cognosci quod ab alio sit. Ergo semper fuit necessarium cognoscere in Deo quod sit ibi aliquis ab alio; et ita cognoscere Trinitatem per fidem.

Solutio I. Respondeo dicendum ad primam quaestionem, quod fides cognitio quaedam est. Quantitas autem cognitionis dupliciter attenditur: scilicet secundum objecta, et secundum efficaciam actus circa objectum. Quia autem habitus specificatur ex objecto, ideo prima quantitas est habitus essentialis: et secundum hanc attenditur magnitudo fidei, quae est secundum articulos quantitatem; et ideo secundum hanc quantitatem fides non crescit nec deficit, cum semper eadem maneat. Efficacia autem in agendo, est ex conditione agentis; et ideo quantum ad alias tres magnitudines potest fides proficere, ipsa manente eadem secundum diversas hominum conditiones. In actu autem fidei tria inventurum, secundum quae potest quantitas efficaciae fidei attendi: duo secundum naturam propriam: scilicet cogitare, et secundum hoc dicitur fides magna, cognitio; et assentire, et secundum hoc dicitur fides magna, constantia, quia assensus certitudinem et determinationem importat, ut supra, dist. 25, art. 2 in corp. et ad 1, dictum est: tertium autem est in actu fidei secundum quod informatur caritate; et secundum hoc dicitur fides magna, devotio. Sed quia certitudo fidei est ex voluntate determinante intellectum ad unum, et similiter formatio ex caritate, quae est in voluntate; voluntas autem est domina sui actus etiam secundum quodcumque tempus; ideo per se loquendo magnitudinis fidei quae est secundum constantiam et devotionem, attenditur profectus secundum promptitudinem voluntatis quae est ex gratia, non ex successione temporum nisi per accedens, in quantum in alio tempore sit ple-

nior influentia gratiae quam in alio quantum ad communem statum, quamvis non quantum ad omnes personas. Sed cogitare ad intellectum pertinet, cuius virtutes experimento indigent et tempore, ut dicitur 2 Ethic. (cap. 1); et ideo quantitas fidei quae est secundum cognitionem articulorum, per se loquendo, crescit secundum diversitatem temporis.

Ad primum ergo dicendum, quod caritas in voluntate est. Ea autem quae ad voluntatem pertinent, non indigent experimento et tempore, sicut ea quae sunt in intellectu, in quo est fides, nisi quatenus oportet quod per exercitium acquiratur habitus, quod de caritate non est. Et ideo profectus caritatis, proprie loquendo, non attenditur secundum diversa tempora, nisi per accedens, in quantum tempore redemptionis plenior infunditur gratia quantum ad communem statum, non autem quantum ad omnes singulares personas.

Ad secundum dicendum, quod hoc quod scientiae profecerunt per successione temporum non tantum est ex imperfectione inventorum, sed etiam ex impotentia addiscendum, qui a principio totum capere non possunt; et ita in his quae fidei sunt accidit quod oportuit paulatim humanum intellectum assuefieri ad ea quae fidei sunt; propter quod Dominus discipulis dixit Joan. 16, 12: *Multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo.*

Ad tertium dicendum, quod illi qui immediate ad Deo fidei cognitionem receperunt, quantum ad ea quae eis non explicabantur, non habebant fidem implicitam in fide alterius hominis, sed in cognitione ipsius Dei, cui reprobantur id quod de secretis divinae sapientiae eis fuerat revelatum.

Ad quartum dicendum, quod articulus dicitur indivisibilis veritas quantum ad id quod actu explicatur in articulo; sed est divisibilis quantum ad ea quae potentia continentur in articulo, secundum quod qui dicit unum, quodammodo dicit multa; et haec sunt ea quae praecedunt ad articulum, et consequuntur ad ipsum; et quantum ad hoc potest explicari et dividi articulus fidei.

Ad quintum dicendum, quod aliquid quod in articulo continetur, explicari potest dupliciter. Uno modo secundum quod unus articulus continetur quandoque in alio, vel duo in uno communi; sicut resurrectio mortuorum continetur quodammodo in resurrectione Christi; et passio et incarnatio in hoc communi quod est mysterium redemptionis: et sic fides implicita explicatur in articulis fidei determinatis; et haec explicatio completa est per Christum: unde eius doctrinae quantum ad essentialia fidei nec addere nec diminuire licet, ut dicitur Apocal. ult. Sed ante Christi adventum non erat completa; unde etiam quantum ad majores crescebat secundum diversa tempora. Alio modo id quod in articulo continetur, non est articulus, sed aliquid concomitans articulum; et quantum ad hoc potest fides quotidie explicari, et per studium sanctorum magis et magis explicita fuit.

Solutio II. Ad secundam quaestionem dicendum, quod ad fidem redemptoris tripliciter se habet humanum genus secundum diversa tempora. In primo enim statu ante peccatum non oportebat ab aliquo homine haberi fidem explicitam de redemptore, quia nondum servitus erat indueta; sed sufficiebat habere fidem implicitam in cognitione Dei, ut scilicet homo crederet quod Deus ei pro-

videret in eis quae essent necessaria ad salutem. In secundo autem statu post peccatum ante adventum Christi quidam habebant fidem explicitam de redemptore, quibus revelatio facta erat, qui majores dicebantur: quidam autem, ut minores, fidem implicitam habebant in fide majorum; unde eis sacramentum redemptionis sub signis sacrificialium proponebatur. In tertio autem statu post adventum Christi, quia jam mysterium redemptionis impletum est corporaliter et visibiliter, et praedicatum, omnes tenentur ad explicitè credendum: et si aliquis instructorem non haberet, Deus ei revelaret, nisi ex sua culpa remaneret.

Ad primum ergo dicendum, quod Angeli primitus mysterium Incarnationis sunt edocti quam homines, ut dicit Dionysius, 4 cap. caelest. hierar., quantum ad ipsam substantiam ejus quod credendum est, quamvis non quantum ad omnes circumstantias articulorum, quas postea rebus evenientibus cognoverunt. Et de hoc plenius dictum est in 2 lib., dist. 11.

Ad secundum dicendum, quod auctoritates inductae in littera loquuntur post peccatum, sive ante legem, sive post.

Ad tertium dicendum, quod quamvis aliis gentibus non esset data lex divinitus communiter omnibus sicut Judaeis, ex quibus natus erat Christus, et sic oportebat in eis potius fidem vigere; tamen multis etiam gentilibus revelationes per Angelos factae sunt etiam de Christo, sicut patet de Sybilla (1), quae de Christo expresse prophetavit (ut refert Isidorus in 8 etymol., cap. 8). In historiis Romanis etiam legitur, quod temporibus Constantini (2) imperatoris inventum fuit in Graecia quoddam corpus in sepulcro quodam habens laminam auream supra petus, in qua scriptum erat: *Christus nascetur ex Virgine et credo in eum. O sol, sub Irene (3) et Constantini temporibus iterum me videbis.* Illi etiam quibus specialis (4) revelatio facta non fuerat, salvari poterant, etiam si nihil de lege Moysi audissent, neque aliquid de ea scirent, quia lex illa non erat omnibus data, sed tantum Judaeis; unde alii non peccabant si legis observantias non servarent. Secus autem est de lege Christi, quae omnibus pronuntiata est. Salvabantur tamen fide implicita redemptoris, implicando fidem suam in cognitione Dei, vel eorum qui a Deo docti erant, indeterminate, quicumque illi essent; sicut majores Judaeorum quantum ad ea quae eis nondum fuerant revelata, dum contrarium pertinaciter non tenerent contra praedicantem fidem.

Ad quartum dicendum, quod quamvis ad cognitionem redemptoris non sufficeret natura per se, sufficiebat tamen cum lege scripta tempore legis; ante legem vero adjuva per gratiam.

Solutio III. Ad tertiam quaestionem dicendum, quod fides explicita ad hoc necessaria est quod in

(1) Erithraea nimirum, cujus vaticinium Augustinus de Civ. Dei lib. 18, cap. 25, refert; et aliae omnes (quae de eam passim numerantur) quaedam de illo praedixerunt, ut ex aliis locis Augustini colligi potest; et Isidorus loco citato notat (Ex edit. P. Nicolai).

(2) Sciti, ut advertit Nicolai, 2-2, quoad 2, art. 7, ad 4, tempore Constantini Augusti et Irenae (Irenae) matris ejus. Vide Baronium ad annum Christi 780.

(3) *Al. Helene.*
(4) *Al. spiritualis.*

finem ultimum intentionem dirigat. Et quia per peccatum homo ab illo sine abductus fuerat, et non poterat reduci nisi per mediatorem Dei et hominum Dominum Jesum Christum; ideo post peccatum oportuit haberi cognitionem explicitam de redemptione, et praecipue quantum ad ea quibus nos in finem reduxit victo hoste a quo captivi detinebamur. Ad hoc autem quod nos in finem reduceret, quatuor requirebantur. Primum est quod propugnator noster institueretur (1); quod factum est in nativitate. Secundum est quod propugnaret; quod factum est in passione. Tertium est quod vinceret; quod factum est in resurrectione, quando aeternitatis aditum devicta morte reseravit. Quarto quod victoriae suae omnes suos participes faceret; et hoc erit in iudicio, quando bonis bona et malis mala reddet. Et ideo ista praecipue requirebantur ut de redemptore explicito scirentur. Tamen possibile est quod secundum diversa tempora horum distinctio et explicatio ante Christi adventum creverit, ut quanto adventui Salvatoris viciniore existerent, tanto sacramenta salutis plenius perceperint, ut dicit Gregorius (super Ezech., hom. 16). Et secundum hoc utraque opinio in littera potest habere veritatem: prima quantum ad propinquos, secunda quantum ad remotos.

Ad primum ergo dicendum, quod Joannes Baptista hos articulos plenissime scivit; unde de his non dubitavit. Potuit autem dubitare sine praesidio salutis de alio articulo passionis implicito tunc temporis, scilicet de descensu ad inferos, non pertinaciter; quod patet, quia doceri quaerebat. Vel dicendum, ut alii dicunt, quod ipse non dubitavit, sed quasi dubitasse visus est in quantum quae-sivit non propter se, sed propter suos discipulos instruendos. Vel fuit dubitatio non ignorantiae, sed admirationis et pietatis.

Ad secundum dicendum, quod articulus conceptionis implicito continebatur in articulo nativitatis in quantum est via ad nativitatem; articulus autem de descensu ad inferos, in articulo de passione; articulus autem de ascensione, in articulo de resurrectione, quia ibi terminatur victoria resurgentis.

Unde patet responsio ad tertium et quartum.

Ad quintum dicendum, quod in iudicio Christus nihil nobis merebitur; sed id quod prius meruit, reddet.

Solutio IV. Ad quartam quaestionem dicendum, quod per missiones divinarum personarum in nos, homo in finem ultimum ducitur non solum post peccatum, sed etiam ante peccatum; et ideo explicita cognitio de Trinitate fuit necessaria non solum post peccatum, sed etiam ante peccatum. Non tamen eodem modo ante adventum Christi et post: quia ante adventum soli majores de hoc fidei explicitam habuerunt: post incarnationem vero omnes fidei explicitam de tribus personis habere tenentur, sicut et de mysterio incarnationis, quod cognosci non potest, nisi cognoscatur personarum distinctio: et quia sacramenta salutis cum invocatione Trinitatis conferuntur.

Ad primum ergo dicendum, quod Apostolus posuit illa quae oportuit credi explicita a quolibet homine in quocumque statu: hoc autem non fuit cognitio Trinitatis.

(1) *Al.* instrueretur.

Ad secundum dicendum, quod ad dirigendum in finem non solum oportet cognoscere finem, sed etiam ea sine quibus in finem iri non potest; et ideo oportuit habere cognitionem explicitam de fide Trinitatis, quia sine earum missione in finem beatitudinis venire non potest.

Ad tertium dicendum, quod quia (1) non erat necessarium ut explicite omnes cognoscerent, ideo non fuit positum mysterium Trinitatis manifeste in veteri Testamento, sed velate ut sapientes capere possent.

Expositio textus.

Sicut in Ecclesia aliqui sunt minus capaces. Contra. Modo non sufficit ad salutem ut etiam explicite mysterium incarnationis credatur. — Dicendum, quod est similitudo non quantum ad omnia, sed quantum ad quaedam de articulis: quia nesciunt eos distinguere, quamvis explicite cognoscant illud quod in articulis continetur. Tenentur autem explicite articulos scire de quibus Ecclesia solemnizat, et factis continuis mentionem, sicut de Trinitate.

Credunt hoc quod ignorant. Hoc est contra illud quod superius dictum est, quod fides non est de ignotis. — Dicendum, quod sicut implicito creditur, ita et implicito cognoscitur. Dicitur autem ignorari quod nescitur explicite.

Solet etiam quaeri de fide Cornelii. Sciendum, quod Cornelius habebat fidem explicitam de mysterio incarnationis, quamvis sufficere ei ad salutem, etiamsi de hoc fide implicitam habuisset: sed non habebat fidem distinctam de tempore incarnationis; et ideo, quia hoc jam incipiebat esse necessarium ad salutem, missus fuit Petrus ad eum instruendum.

Illud etiam non est praetermittendum, quod fides, spes, caritas, et operatio secundum aliquid aequalia sunt in praesenti. De hac aequalitate habituum, et operatione dicitur infra, distinct. 56. Hic tamen sciendum est quod operationem hic videtur nominare virtutes regulantes in opere exteriori, sicut sunt virtutes cardinales, quae etiam habent actus interiores, secundum quas oportet istam aequalitatem attendi. Vel si loquitur de operibus exterioribus, attendenda est aequalitas quantum ad formationem (2) operis magis quam secundum quantitatem actus: quia interdum aliquis ex majori caritate facit opera ex suo genere minora quam alius majora.

Non ideo (5) post fidem et spem ponitur, quod ex eis oritur. Contra, Matth. 1, 2: Abraham genuit Isaac, Isaac Jacob; id est, fides spem, spes caritatem. — Dicendum, quod intelligitur quantum ad actus non quantum ad habitus.

Non quod fides et spes causa vel tempore praecedat. Contra. Aliquis habet fidem qui non habet caritatem, sicut qui fide accedit ad baptismum fidem tantum habens. — Dicendum, quod loquitur de fide et spe secundum quod est virtus.

(1) *Al.* docet quia.
(2) *In editis* confirmationem.
(5) *Al.* autem.

DISTINCTIO XXVI.

De spe, quid sit.

Est autem spes virtus quae spiritalia et aeterna bona sperantur, id est cum fiducia expectantur. Est enim spes certa expectatio futurae beatitudinis, veniens ex Dei gratia, et ex praecedentibus meritis vel ipsam spem, quam natura praebet caritas, vel speratam rem, id est beatitudinem aeternam; sine meritis enim aliquid sperare non spes, sed praesumptio dici potest.

De spe, quid sit.

Et sicut fides, ita et spes est de invisibilibus. Unde Augustinus (in Enchir., cap. 8): « Fidem appellamus earum rerum quae non videntur. De spe quod dicitur (Rom. 8, 24): « Spes quae videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Quod attinet ad non videre vel quae creduntur vel quae sperantur, fidei specie commune est. Distinguitur tamen fides a spe sicut vocabulo, ita rationabili differentia. Est enim fides malorum rerum et bonarum: quia et bona creduntur et mala; et hoc fide bona, non mala. Est etiam fides et praeteritarum rerum, et praesentium, et futurarum: credimus enim mortem Christi, quae jam praeterit; credimus sessionem, quae nunc est; credimus venturum ad iudicandum, quod futurum est. Item fides et suarum rerum est et alienarum: nam et se quisque credit esse coepisse, nec fuisse utique sempiternum; et alia atque alia non modo de aliis (1) hominibus multa quae ad religionem pertinent, verum etiam de Angelis credimus. De antiquis vero patribus quia apud inferos usque ad passionem tenebantur, non incongrue dici potest, quod fidem et spem virtutem habuerint: quia credebant et sperabant se visuros Deum per speciem, qualiter eum tunc non videbant: quia eis non patuit cognitio Dei per speciem ante passionem Christi, quae consummata a fide transierat ad speciem.

(1) *Nicolaus*: nec solum utique de aliis etc.
(2) *Al.* ad Deum.

Redit ad praemissam quaestionem, an scilicet fides et spes in Christo fuerint.

Post hoc superest investigare utrum fides et spes in Christo fuerint, unde tractatus ille sumpsit exordium. Quibusdam non indolere videtur, fidem, virtutem, et spem in eo non fuisse; sicut in sanctis iam beatificatis, vel in Angelis non sunt; et tamen sancti credunt et sperant resurrectionem futuram, et Angeli eandem credunt; nec tamen in eis fides vel spes virtus est: quia et Deo per speciem contemplando fruuntur, et in Dei Verbo resurrectionem futuram, sive iudicium, non per speculum et in aenigmate, sed praeclearissime inspicunt. Si enim quia credunt resurrectionem futuram, ideo verum est eos fidem habere; ergo ea consummata post iudicium similiter et fidem (1) habere dicuntur, quia credunt eam praeteritam. Sed sicut tunc credent, nec tamen fidem quae fideles facit, habebant, quia non credent absque scientia, quae non erit aenigmatica, sed per speciem; ita et modo credunt et sperant resurrectionem, nec tamen fidem habent, quia credendo cognoscunt. Venit enim eis quod percognitio, et evacuata est fides; venit spes, et desit spes. Ita Christus, in quo fuerunt bona patriae, credidit quod et speravit resurrectionem tertia die futuram, pro qua et Patrem oravit, nec tamen fidem virtutem, vel spem habuit: quia non perfectus eam cognovit praeteritam quam intellexit futuram. Speravit tamen Christus, sicut in Psal. 51: « In te Domine, speravi »; nec tamen fidem vel spem virtutem habuit: quia per speciem videbat ea quae credebant. De antiquis vero patribus quia apud inferos usque ad passionem tenebantur, non incongrue dici potest, quod fidem et spem virtutem habuerint: quia credebant et sperabant se visuros Deum per speciem, qualiter eum tunc non videbant: quia eis non patuit cognitio Dei per speciem ante passionem Christi, quae consummata a fide transierat ad speciem.

(1) *Nicolaus*: post iudicium fidem etc.

Divisio textus.

Postquam magister determinavit de fide, hic secundo determinat de spe; et dividitur in duas partes: in prima determinat de spe; in secunda ostendit in quibus spes invenitur, ibi: *Post hoc superest investigare, utrum fides et spes in Christo fuerint.* Circa primum duo facit: primo determinat de spe secundum se; secundo de spe per comparisonem ad fidem, ibi: *Et sicut fides, ita et spes est de invisibilibus.* Et circa hoc duo facit: primo ostendit convenientiam inter fidem et spem; secundo differentiam, ibi: *Distinguitur tamen fides a spe.*

Post hoc superest investigare, utrum fides et spes in Christo fuerint. Hic ostendit, quorum sit habere fidem; et circa hoc duo facit: primo inquit, utrum in Christo fuerit fides vel spes (1); secundo utrum in antiquis patribus in limbo existentibus, ibi: *De antiquis vero patribus . . . non incongrue dici potest, quod fidem et spem virtutem habuerint.*

QAESTIO I.

Hic quaeruntur duo. Primo de spe secundum quod est passio. Secundo de ipsa secundum quod est virtus.

Circa primum quaeruntur quinque: 1.º utrum

(1) *Al.* docet vel spes.

spes sit passio; 2.º in quo sit; 3.º de differentia ejus ad alias passiones; 4.º utrum sit una de quatuor passionibus principalibus; 5.º utrum possit esse in parte intellectiva.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum spes sit passio.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod spes non sit passio. Spes enim est expectatio. Sed expectatio dicitur immobilitatem. Cum ergo omnis passio in motu consistat, videtur quod spes non sit passio.

2. Praeterea, opposita sunt in eodem genere. Sed Philosophus, 7 Physicor. (text. 19), dividit spem contra memoriam, dividens actiones utriusque ad invicem. Cum ergo memoria non sit passio, nec spes passio erit.

3. Praeterea, expectare a spectando dicitur. Spectare autem est videre. Cum ergo videre non sit passio animalis, secundum quod proprie loquimur de passionibus animae; videtur quod spes, quae est expectatio, non sit passio.

4. Praeterea, passio animae in parte sensitiva est, ut dicit Philosophus in 7 Physic. (text. 20). Sed spes, cum sit de futuro bono, non potest esse in parte sensitiva: quia sensus est praesentium tantum. Ergo spes non est passio.